

Joan Sales, una traducció i una novel·la sense punt final

Xavier Pla

Universitat de Girona. Facultat de Lletres

Plaça Ferrater Mora, 1. 17071 Girona

xavier.pla@udg.edu

Resum

La història de la traducció francesa d'*Incerta glòria* i les relacions epistolars entre l'autor i el seu traductor permeten entendre millor el procés de composició de la gran novel·la de Joan Sales, sempre necessitat d'explicar la seva veritat i permanentment insatisfet amb la seva obra.

Paraules clau: Joan Sales; novel·la catalana de postguerra; traducció d'*Incerta glòria*.

Abstract

The history of the French translation of *Uncertain Glory* and the epistolary relationships between the author and the translator can help us to understand the composition process of the great novel of Joan Sales, always needing to explain his truth and constantly dissatisfied with his work.

Keywords: Joan Sales; Catalan postwar novel; translation of *Uncertain Glory*.

Hauria de fer reflexionar la situació de Joan Sales i d'*Incerta glòria* en el cànon de la literatura catalana. El seu individualisme polèmic, la seva dissidència estilística, la seva heterodòxia ideològica, confereixen a Sales un espai molt singular. L'any 1969, declarava: «Sóc un escriptor indefinible. No per modèstia, més aviat al contrari... Sempre he tingut un cert orgull a anar per les meves... Ser un franc-tirador... que tira més o menys bé, però que tira tot sol.» Entre el «monument» literari i el «document» històric, quin lloc ocupa la seva obra i el seu testimoniatge? Després de la segona traducció (completa) al francès, publicada per edicions Tinta Blava i amb traducció de Bernard Lesfargues i Maria Bohigas, el director de la prestigiosa revista de cultura *Esprit*, Olivier Mongin, afirmava que s'ha de llegir Joan Sales al costat de Primo Levi i de Soljenitzin, de Jan Patocka i de Leonardo Sciascia. A més de declarar la novel·la de Sales com una obra imprescindible per entendre la guerra d'Espanya, Mongin considera *Incerta glòria* com un dels llibres «majors» de la literatura europea contemporània, una novel·la que aborda els grans crims del segle xx i que sap traduir el malestar que aquests van provocar en els esperits dels europeus. El millor que es pot desitjar a l'obra de Joan Sales,

d'aquest Llätzer que no calla, atret pel mal i el misteri, obsessionat per Maria Magdalena, és que, com sempre, el continuïn acompanyant els lectors. I, si pot ser, que aquests lectors siguin del mateix nivell intel·lectual, del mateix rigor crític, amb l'objectivitat demostrada, sense sectarismes ideològics ni prejudicis polítics, com el director de la revista *Esprit*.¹

Ja és gairebé un tòpic afirmar que *Incerta glòria* és la primera novel·la catalana que mostra la guerra d'Espanya des del punt de vista dels vençuts i que, a més, té la pretensió de comunicar al lector la complexitat inherent i profunda que tres anys de guerra van infligir als seus personatges.² En paraules de Joan Triadú, l'únic crític que ha sabut valorar veritablement l'abast d'aquesta novel·la i el que ha seguit amb més atenció l'evolució de l'obra, «*Incerta glòria* s'erigeix com un monument solitari en la novel·la de postguerra».³ És certament una novel·la sobre la guerra d'Espanya, però la seva pretensió era probablement més alta, més ambiciosa, més polèmica: era donar la guerra en tota la seva complexitat, evitant-ne una visió massa simplificada de divisió entre bons i dolents, des d'una perspectiva nacionalista catalana, republicana, però alhora catòlica, i que denunciava amb virulència tant el feixisme com l'anarquisme, tant els *negres* com els *rojos*. Potser per aquesta raó, quan la novel·la de Sales va ser publicada per primer cop a Catalunya, l'any 1956, la indiferència o la indignació muda dels uns i el ressentiment o la pura hostilitat dels altres van acollir amb un respectuós silenci la publicació d'una obra definitivament incòmoda per a la crítica catalana.

Incerta glòria, classificada, segons els crítics enquestats per *Serra d'Or*, entre les millors novel·les publicades entre 1939 i 1963,⁴ és una novel·la catòlica, qualificada de «crispadament catòlica» per Joan Fuster, però també ha estat sovint recordada com una de les vies d'introducció de l'existencialisme en la literatura catalana contemporània.⁵ A través de l'itinerari vital de quatre personatges (un soldat republicà al front d'Aragó, una anarquista barcelonina convertida al catolicisme, un jove seminarista de clara influència sartriana i Juli Soleràs, torbador, excèntric i al·lucinat, un dels personatges de ficció més fascinants de la novel·la catalana contemporània), les quatre parts d'aquesta extensa novel·la no només ofereixen un testimoni excepcional, i dotat d'un enorme potencial simbòlic, sobre la guerra d'Espanya i sobre l'evolució moral d'uns personatges que, immersos en una profunda crisi moral, afronten amb duresa la joventut, la solitud i el seu destí. A més

1. Olivier Mongin-Xavier Pla. «La guerre d'Espagne et *Gloire incertaine* de Joan Sales». *Esprit*, 337, París, agost-setembre 2007, p. 80-82.
2. Vegeu Jordi Castellanos i Maria Campillo. «La novel·la catòlica». A: Joaquim Molas (dir.). *Història de la literatura catalana*, vol. 11. Barcelona: Ariel, 1987, p. 71.
3. Joan Triadú. *La novel·la catalana de postguerra*, op. cit., p. 185.
4. Vegeu «Els crítics davant de la literatura catalana (1939-1963)». *Serra d'Or*, 9, setembre 1964, p. 52-58. *Incerta glòria* va recollir quatre vots, després de *La plaça del diamant*, *Bearn* i *Combat de nit*. Els crítics que li van donar suport van ser Octavi Saltor, Rafael Tasis, Osvald Cardona i Joan Triadú.
5. Vegeu Xavier Vall, «Aproximació a la influència de l'existencialisme en la literatura catalana de postguerra». A: *Els anys de postguerra a Catalunya (1939-1959)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 70.

de tot això, les seves diverses trames narratives constitueixen una gran novel·la clàssica sobre l'amor i la guerra, sobre la joventut i la maduresa, sobre la guerra i la revolució, sobre tres homes enamorats d'una mateixa dona. I sense oblidar un dels més intensos *memento mori* de la literatura catalana sobre l'afusellament del president Lluís Companys. És per totes aquestes raons que resulta incompreensible l'absència global d'estudis sobre l'obra, el seu autor i la seva recepció crítica, a excepció del llibre de Carme Arnau *Compromís i escriptura. Lectura d'Incerta glòria de Joan Sales*, Barcelona, Editorial Cruïlla, 2003.⁶

Retornat l'any 1948 a Barcelona, després de nou anys d'exili, Sales va publicar un únic llibre de poemes, *Viatge d'un moribund* (Barcelona, Ariel, 1952), impressionant recull de clara influència baudelairiana que mostrava un autor amb una sòlida formació lingüística i un extraordinari domini formal i mètric. I a finals dels anys quaranta, devia començar a redactar la que finalment seria la seva única novel·la publicada, *Incerta glòria*. El títol de la novel·la va ser triat, naturalment, en record del llunyà 14 d'abril de 1931, «el dia més feliç de la meua vida», segons els mots sincers de l'autor.⁷ Com el seu autor no es va cansar mai de repetir, escamotejant-ne però la procedència, el títol de la novel·la reprenia uns versos del final de la tercera escena del primer acte de *The Two Gentlemen of Verona* de William Shakespeare que Sales havia trobat citats en el capítol XVII d'*El roig i el negre* de Stendhal:

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day,
Which now shows all the beauty of the sun,
And by and by a cloud takes all away!

Guanyadora del premi Joanot Martorell el desembre de l'any 1955, *Incerta glòria* va sortir publicada l'any 1956 com a cinquè volum d'El Club dels Novel·listes, malgrat les dificultats de tot ordre i les nombroses supressions infligides per la censura franquista, que acusava la novel·la «d'immoralisme religiós». La novel·la va ser publicada finalment després de vuit anys de reflexions i d'addicions, d'experiències i, també, de decepcions. Sales va haver de recórrer fins i tot a l'arquebisbat de Barcelona per obtenir-ne el *nihil obstat* indispensable per a la seva publicació. De fet, sembla que Sales va recórrer a l'abat Escarré, el qual va donar a llegir la novel·la al seu secretari personal, el pare Maur Boix, germà de Josep M. Boix i Selva, que, tot i no entusiasmar-se per la novel·la, no hi va trobar res contra el dogma de la moral.⁸ La novel·la portava una frase a manera d'epígraf final: «Mentre che'l danno e la vergogna dura», un terrible vers de Miquel Àngel que es

6. Sobre Joan Sales i la seva novel·la, em permeto remetre al meu estudi «*Incerta glòria* de Joan Sales o una poètica de l'excés». A: *Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats*, II, Estudi General, 22, Universitat de Girona, 2002, p. 529-553.

7. Dins l'excel·lent entrevista de Mercè Ibarz, «El pensament fermat de Joan Sales», *L'Avenç*, 67, gener 1984, p. 14.

8. Maur M. Boix, «*Incerta glòria*». *Serra d'Or*, 417, setembre de 1994, p. 43. Sales també es va servir d'aquest «truc editorial», segons deia ell, per a la publicació de les seves traduccions d'*El Crist de nou crucificat* de Nikos Kazantzaki i d'*Els germans Karamàzov* de Dostoievski.

refereix al poder dels Mèdicis i que també tancava el seu recull de poemes *Viatge d'un moribund*.⁹

Però una circumstància fortuïta va fer que poc temps després de la publicació de la novel·la a Catalunya, l'editorial francesa Gallimard s'interessés per la seva traducció, que va aparèixer l'any 1962 en la prestigiosa col·lecció «Du monde entier». Des de 1956 un jove Juan Goytisolo vivia a París i treballava com a lector d'originals a l'editorial Gallimard gràcies a l'hispanista nord-americà John B. Rust.¹⁰ La seva arribada a la prestigiosa editorial parisenca va propiciar la traducció d'una bona part de la millor novel·lística espanyola de postguerra (Ana María Matute, Camilo José Cela, Rafael Sánchez Ferlosio, Fernández Santos) i de retruc, algunes novel·les en llengua catalana, començant per *Incerta glòria* de Joan Sales i *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda. El 23 de juliol de 1956 Juan Goytisolo rebia l'encàrrec de lectura del manuscrit de la novel·la de Sales, i n'emetia un informe favorable el desembre d'aquell mateix any, juntament amb un segon informe de lectura emès pel poeta Josep Palau i Fabre, que en aquella època també vivia a París. A partir del contacte establert pel Bureau Littéraire de l'Agence Littéraire Denis Clarouin, el 17 d'abril de 1957 Sales va signar el primer precontracte d'edició per a la publicació de la traducció, pel qual va cobrar 80.000 francs antics d'avançament, i l'editorial Gallimard en va comprar els drets exclusius d'edició.¹¹ La data prevista de publicació de la novel·la era el març de 1958, o sigui quatre anys abans de la data final d'aparició. El traductor elegit va ser Bernard Lesfargues, reconegut professor i poeta occità, la correspondència del qual es troba avui, sortosament, dipositada a la UAB. El 20 de maig de 1957 Gallimard es va posar per primera vegada en contacte amb Lesfargues, amb una carta signada per Michel Mohrt, en què li explicava:

Monsieur,

Nous venons d'acheter les droits d'un ouvrage en langue catalane, INCERTA GLÒRIA, de Joan SALES.

Monsieur Juan GOYTISOLO, dont nous avons récemment publié un roman, et qui est lui-même Catalan, nous transmet votre nom, en nous disant que vous pourriez peut-être être intéressé par la traduction du livre. Pouvez-vous me dire s'il en est ainsi?

Però tot el procés es va anar allargant de manera increïble a causa (potser) de la lentitud del traductor, de les constants reelaboracions per part de l'escriptor i també per altres raons extraliteràries que no deixen de tenir la seva importància en la història externa d'una traducció com aquesta. Així, per exemple, en un moment determinat del procés final d'edició de la traducció, Joan Sales va demanar a Michel

9. En una carta a Màrius Torres del 7 d'agost de 1936, Sales transcriu els quatre versos de Miquel Àngel: «Caro m'è il sonno e più l'esser du sasso/ mentre che'l danno e la vergogna dura./Non veder, non sentir m'è gran ventura;/però non mi destar. Deh, parla basso». Vegeu Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres*. Barcelona: Club Editor, 1976, p. 32.

10. José Luis Cano. «Entrevista a Juan Goytisolo». *Ínsula*, 132, novembre 1957, p. 8.

11. «Dossier d'auteur: Joan Sales». París: Gallimard.

Mohrt, director d'edicions de Gallimard, que l'editorial parisenca demanés el corresponent *nihil obstat* a l'arquebisbat de París per deixar en evidència la censura espanyola. La demanda del novel·lista català, absolutament extemporània en un context com el francès, va ser rebuda amb estupefacció pels dirigents de l'editorial francesa. Però Sales patia enormement pensant en les possibles repercussions polítiques a l'Estat espanyol de la publicació de la seva traducció i, sobretot, temia les possibles represàlies policials que li podia comportar. El 30 de juny de 1960, doncs, Sales insistia a escriure a l'editorial i tornava a demanar el consentiment religiós per al seu llibre:

Pour moi, il s'agit d'une question d'amour propre, si vous voulez, mais quand même assez cuisante, et c'est pour ça que j'insiste. On m'a accablé de grosses injures, «hérétique et immoral» c'est le moins qu'on m'a dit, et l'on arriva à dire à l'éditeur quand il insistait pour publier mon roman que «l'auteur se devait déjà considérer assez heureux qu'on ne l'eut pas fusillé».

Finalment, davant la insistència de Sales, Michel Mohrt va actuar i va dirigir la seva demanda a François Amiot, secretari de l'Imprimerie i professor al seminari de Saint Sulpice de París. Però, de manera absolutament sorprenent, la resposta de l'arquebisbat parisenc no només va ser negativa sinó que, a més, va resultar d'una contundència inesperada, de manera que *Incerta glòria*, que havia obtingut l'any 1956 el *nihil obstat* de l'església franquista, va veure com li era rebutjat el mateix permís per part de l'església francesa. I la por de Joan Sales no era en va: quan va aparèixer publicada finalment la traducció francesa d'*Incerta glòria*, la policia espanyola li va retirar, per un temps, el passaport i li va negar el permís de sortida de l'Estat espanyol. En una aspra carta datada el 15 de novembre de 1960, François Amiot escrivia:

Il n'a pas paru à l'examineur que cet ouvrage puisse être d'aucune manière cautionné par l'autorité religieuse. Il contient beaucoup trop de grossièretés et de scènes scabreuses relatives à la guerre civile espagnole; certains hommes d'église et l'évêque espagnols y sont jugés d'une manière qui n'est pas équitable. Il s'agit d'une oeuvre de partisan; l'auteur a évidemment le droit de formuler ses appréciations, mais c'est à lui et à lui seul d'en endosser la responsabilité. L'examineur se demande si vraiment l'Imprimerie a été donné par un évêque espagnol, étant donné la teneur du livre et l'état des esprits en Espagne. Je ne crois pas utile de soumettre cet ouvrage à un autre examineur, le résultat serait le même...

P. S.: Je vous serai reconnaissant de vouloir bien faire envoyer l'honoraire d'usage au censeur, M. Le Chanoine Grimard...

Per la correspondència mantinguda entre Joan Sales i el traductor al francès, Bernard Lesfargues, podem accedir a un bon nombre d'informacions sobre la gènesi de l'edició original i sobre el procés de *work in progress*, d'obra en constant moviment, de la novel·la. I les cartes aporten també un gran nombre d'explicacions per part del novel·lista sobre el significat de la seva obra i la seva concepció dels personatges, com aquest comentari, del 21 de juny de 1960:

Seulement, quels mots existent-ils pour exprimer cette étrange soif de gloire qui nous tourmente tous-au moins disons-le sans fausse modestie, les meilleurs, les moins bestiaux des hommes- comment dire cela en une forme brève?

Un Soleràs, un Cruells, un Louis, trois orphelins qui se trouvent dans la guerre, jetés dans la tempête, et ensuite suivent chacun son chemin, bien distinct pour chacun d'eux, comme l'est pour chacun de nous autres tous, pauvres et faibles hommes et femmes, mais ayant toujours en commun cette soif de gloire, toujours inassouvie EN CE MONDE-CI.

Cette soif de gloire, pour qui y sache réfléchir, est un mystère, sans nulle autre explication possible que celle du christianisme, c'est à dire, que la gloire est notre fin ultime, c'est pour cela que nous y tendons si obstinément, souvent si douloureusement, parfois même si ridiculement: comme j'en rapporte maint exemples dans mon roman: Soleràs, par exemple, faisant des cours par correspondance de conquête féminine, ou employant un pommade pour faire pousser sa barbe. Le comportement apparemment illogique de beaucoup de gens qu'on rencontre dans la vie, s'illumine soudain à cette lumière de la soif de gloire.

El primer que cal assenyalar, però, és que la traducció francesa no és pas la pretesa edició sencera o completa de l'original català, és a dir amb l'afegit de les parts censurades de la novel·la, sinó que és en realitat una nova novel·la, molt més extensa, que Sales va anar redactant aproximadament entre 1957 i 1959. Sales explica, per exemple, en una carta del 8 de juliol de 1957, la primera que envia al seu traductor, que la censura va deixar gairebé intacta la primera part de la novel·la, i que eren la segona i la tercera parts les que havien quedat més disminuïdes, fins a gairebé restar incomprendibles per al lector. No és estrany doncs que en les edicions successives la novel·la comenci a expandir-se per tots costats després de la relativa contenció de la primera part, tota ella en forma de cartes d'un dels seus protagonistes al seu germà. Sales afirma que, per salvar la segona part de la novel·la en la primera edició catalana, va haver d'escriure pàgines *extres* per poder cosir tots els forats que havien estat retallats. La gran preocupació del traductor era poder calcular el nombre final de pàgines que faria la novel·la, però, en les seves respostes, l'escriptor no feia res més que anunciar-li l'enviament de nous capítols i la reelaboració de les parts que ja havien estat traduïdes.

En una carta del 8 juliol de 1957, Sales afirmava:

Vous me demandez combien de pages de plus aura-t-il mon roman une fois remanié. C'est difficile de calculer, car la chose est bien compliquée—bien plus que je ne vous ai dit. Ce n'est pas que la censure aie supprimé déterminés passages et qu'il ne s'agisse que de les y mettre de nouveau. C'est qu'il a fallu monter toute la deuxième partie du roman sur des bases fausses, ce qui m'a obligé à écrire des pages entières pour coudre tant de décousus, pour expliquer —faussetment— des situations qui restaient incohérentes, etc. Écrire en ce pays est un calvaire. Or, maintenant mon travail de maintenant est de refaire tout, supprimant des pages, ajoutant des passages, etc. J'ai la première partie, qui est à peu près la moitié du livre,

complètement arrangée, car elle avait peu souffert de la censure. Je travaille maintenant à la seconde et j'espère l'achever avant votre arrivée, mais je n'ose pas calculer les pages de peur de me tromper en mois, ce qui serait bien onéreux pour vous.

La feina de l'escriptor va ser, doncs, des del principi, refer les parts censurades per tornar a *muntar* el relat amb la coherència narrativa necessària. Però, ben aviat, en la correspondència es pot veure que el novel·lista, apassionat pel seu relat, emportat per la necessitat de dir-ho tot, de no deixar-se res, comença en realitat a reescriure-la tota del principi al final. En una carta del 25 setembre de 1957, Sales escrivia:

Je travaille beaucoup à la deuxième partie, écrivant tout ce que je n'ai pas pu ni rêver d'écrire, pour l'édition originale. Plus j'y travaille, plus me prends envie d'y travailler davantage. Il y a dans votre lettre une phrase qui me fait rêver à ce que pourrait être mon roman si je parvenais à mon bout (ou but?): «Nous roulions vers le froid hiver, les brouillards, le travail obscur et sans gloire...» C'est cette soif de gloire qui nous tourmente tous et qui n'est pas possible d'assouvir dans cette vie, quoiqu'on dise (les optimistes et les superficiels, qui se contentent de fausses gloires); c'est bien cela le sujet de mon livre. Je voudrais le mener de telle façon que le lecteur, sans avoir jamais l'ennuyeuse sensation d'une «thèse», ou d'un «sermon», qui serait pire, arrivât comme de par lui-même à la suivante conclusion: la soif de gloire est congénite à tout homme et pourtant elle ne peut pas être rassasié par rien de ce monde, voilà donc un mystère qui ne s'explique que par un autre monde, celui-là essentiellement glorieux. Mais il faut éviter la philosophie dans un roman, voilà mon extrême difficulté. Cette pensée doit ressortir comme si elle naquit du lecteur, suggérée à peine par l'auteur.

Així, Sales comença a escriure fragments que ni tan sols havia somiat que escriuria per a la primera edició, convertint l'excés en una de les bases de la seva poètica creativa. Molts mesos després, en una carta del juny de 1958, explicava:

Cher ami: le lendemain de la Saint-Jean je vous ait envoyé, enfin!, le dernier chapitre d'*Incerta glòria*, que je devais avoir fini avant la première pâque. *Mea grandissima culpa*. Ma lenteur a eu surtout comme cause le désir d'être juste, impartial en tout ce qui touche de près ou de loin notre guerre, notre catastrophe catalane et espagnole, prélude la catastrophe mondiale. tout a été tellement trouble, sale, embrouillé... J'ai pesé mille fois chacune des phrases qui y fait allusion—directement ou indirectement. J'ai maintenant une grande paix de conscience. La vérité par dessus tout.

Dites moi à votre tour si vous avez reçu mes trois derniers envois d'*Incerta glòria*. [...] j'en aurais besoin pour la deuxième édition catalane si elle peut se faire en liberté. On attend maintenant l'édition française pour faire l'édition castillane à Buenos Aires, hors l'attente de la censure, et la portugaise à Lisbonne. Il y a aussi un éditeur italien qui s'y est intéressé, et même un nord-américain. Tous eux attendent votre traduction, à vous la parole.

A mesura que Sales anava enviant capítol a capítol la nova novel·la, anava demanant al traductor que li'n guardés els originals perquè, quan pogués, pensava reeditar-la completa en català. Començada el juliol de 1957, doncs, la traducció de la novel·la, constantment interrompuda pels interminables afegits de l'autor, es va allargar fins dos anys més tard, fins al punt que, quan va corregir les primeres proves de la traducció, el desembre de 1959, Sales va considerar que els capítols finals de la novel·la eren notòriament inferiors a la resta i va decidir reescriure'ls de nou. Per aquesta raó el traductor es lamenta en el pròleg que en un moment determinat va arribar a treballar fins amb tres estadis diferents del llibre. L'intervencionisme irredent de Sales, que el portava a retocar constantment la novel·la i a no decidir-se mai a posar-hi un punt final, va fer que arribés a afegir fragments sencers, redactats directament en francès, durant la correcció de proves, la qual cosa provocava discussions sovintejades amb el traductor. Així, el 9 de setembre de 1959 li deia:

Il y avait quelques pièces du puzzle Soleràs qui n'allaient encore assez bien. J'ai taché de faire mieux et cela m'a pris beaucoup de jours—*mea maxima culpa*. Vous trouverez donc ces ajoutés: je les ai mis moi-même en français, avec l'aide d'un dictionnaire et celui de ma femme. N'osant pas vous surcharger de travail. J'espère qu'il vous donnera moins la révision de mon français que la traduction de ces mêmes passages ajoutés si je vous les envoie en catalan. J'ai tapé les ajoutés à la machine à triple espace, pour que vous puissiez les corriger à l'aise.

Sales, a més, excedint-se sempre en les seves funcions, va arribar a redactar ell mateix les notes del traductor i a aconsellar-lo llargament sobre els continguts que havia de presentar el pròleg de la traducció:

J'ai ajouté quelques Notes du Traducteur—en usurpant votre place!—à quelques choses qu'un lecteur français, selon m'a semblé, ne pourrait pas savoir. (9-9-1959)

I encara el 29 de desembre de 1959:

Je suis en train d'en finir avec *Incerta glòria*. Vous devez me pardonner mon grand retard de dernière heure, car c'est précisément la fin du livre qui m'a semblé maintenant, à le relire, le plus faible, le moins cohérent. J'y fais des ajouts, quelques uns assez longs, qui j'espère, complètent le visage des principaux personnages et précisent le sens de tout. Vous aurez à corriger ces ajoutés, que pour vous épargner du travail je mets moi-même péniblement en français.

Aquesta mena d'estira-i-arronsa entre autor i traductor, aporta també a la correspondència alguns elements nous, aparentment sense importància però de gran transcendència per comprendre com treballava Sales, sobre el procés d'escriptura de la novel·la. Com ara aquest comentari del novel·lista, datat el 18 de febrer de 1960, que no pot amagar la seva pròpia formació com a corrector lingüístic i editorial:

Vous observerez que dans les ajoutés au long monologue de Cruells je ne mets pas de guillemets, je veux dire «». Ce n'est pas distraction de ma part, mais vraiment je crois que ce sera mieux qu'il y ait longs morceaux sans comillas, coupés par des morceaux entre comillas, car du contraire ce serait un tel excès de comillas! Vous verrez aussi que Cruells omet souvent les signes de ponctuation, tels que virgule, interrogants et autres—c'est aussi exprès de ma part, il faut que cela prenne un air de chose improvisée par le malheureux Cruells, en proie à la neurasthénie, de chose un peu incohérente; même je voudrais qu'il ait de ces fautes de grammairie qu'on fait quand on écrit en SA langue sans songer nullement au style, mais pour bien faire ces fautes-là, il faut savoir beaucoup une langue.

Poc temps abans de tancar definitivament el procés d'edició de la traducció francesa del seu llibre, Sales encara va pretendre inserir la següent «nota de l'autor», que l'editorial no va acceptar per falta de temps i que ha restat, per tant, inèdita:

NOTE DE L'AUTEUR À CETTE ÉDITION FRANÇAISE

Cette édition française est en réalité la première édition de mon roman, impossible de publier en entier chez moi: deux tiers à peu près de l'ouvrage avaient été amputés.

Non pas par la censure ecclésiastique, tout au contraire. J'ai tout intérêt à défaire un malentendu trop répandu à l'étranger. Le malentendu vient du fait que chez nous la censure laïque, par un abus que les censeurs ecclésiastiques peuvent regretter en silence mais non pas empêcher ni seulement dénoncer, s'attribue le droit de défendre la publication de n'importe quel ouvrage en le déclarant «hérétique» ou «immoral».

Le mien n'est ni une chose ni 'autre, quoique prohibé comme étant toutes les deux, et «obscène et macabre» par surcroît; ce sont d'ailleurs les mêmes épithètes dont on se sert pour justifier la prohibition de tel ou tel ouvrage de Mauriac, Bernanos, Graham Greene et même Kierkegaard. Je ne pouvais pas songer à me trouver, à mon goût, en meilleure compagnie...

Cette édition française, outre la pleine qualité de la première édition complète de mon roman (inédit, j'y insiste, en ses deux tiers), offre celle d'en donner un texte qu'a toute la valeur d'original. Cela est le mérite de Monsieur Bernard Lesfargues, qui connaît le catalan presque comme sa langue maternelle, l'occitan (dont le catalan est un parent très proche), mais qui connaît en plus les pays (Aragon et Catalogne) où mon roman se déroule presque aussi intimement que son Périgord natal. En grande partie, sa traduction a été faite sur le terrain même des événements, pendant de longs séjours, ayant devant les yeux les paysages, les maisons et les gens que mon roman décrit. Le français étant d'ailleurs ma seconde langue de culture (comme c'est le cas de tous les Catalans lettrés), j'ai pu collaborer à tout moment avec ce jeune poète occitan qui sait aimer d'autant plus la Catalogne qu'elle est malheureuse.

De manera que, entre una cosa i l'altra, la traducció, amb el títol final de *Gloire incertaine* (en diverses cartes Sales havia plantejat la necessitat de titular *Incertaine gloire* o fins i tot *Une certaine gloire*), no va aparèixer fins el mes de febrer de 1962, amb una dedicatòria inicial dedicada a Goytisoló: «À Juan Goytisoló, qui

était un enfant» i amb un últim ensurt per al seu autor: a darrera hora, l'editorial Gallimard pretenia que la novel·la sortís firmada amb el nom de «Juan Sales» a causa de la confusió que podia causar al lector francès el nom «Joan». El 13 de desembre de 1961, Joan Sales escrivia a Gallimard unes paraules defensant la catalanització del seu nom:

Au long de ma vie, j'ai déjà reçu beaucoup de lettres m'appelant Miss ou Mademoiselle—j'y suis résigné. Un Catalan préfère qu'on le prenne pour une Miss que pour un Castillan.

El volum tenia quatre-centes pàgines. Quan l'edició francesa va sortir publicada, una nota a *Serra d'Or* (núm. 1, gener 1963, p. 49) assenyalava que «A les Edicions Gallimard de París ha sortit la novel·la de Joan Sales *Incerta glòria*. L'edició francesa afegeix fragments de l'obra que no fou possible d'incorporar, a causa de certs entrebancs, a l'edició catalana.» Sales va fer enviar un exemplar a François Mauriac i un altre a Gabriel Marcel. Mauriac no va respondre, però sí Marcel, amb qui es va cartejar durant un temps, i li va recomanar altres novel·les catalanes. El maig d'aquell mateix any *Gloire incertaine* i el seu autor, Joan Sales, apareixien al costat de Juan Goytisolo, Camilo José Cela i Ana María Matute en el *Cahier des libraires*, una publicació gratuïta del gremi de llibreters francesos. Deixant de banda una crítica negativa al diari catòlic *La Libre Belgique*, les crítiques van ser positives, o fins i tot entusiastes, al diari *La Croix*, a *Le Monde*, a les revistes *Esprit*, *Combat*, *Le Bulletin des Lettres* i *La Nouvelle Critique*. André Billy en va parlar favorablement a *Le Figaro Littéraire*, i Yves Roquette a la revista *OC*. L'èxit de la traducció francesa es va notar també amb les demandes de traducció a altres llengües, que no van arribar a publicar-se mai: una edició castellana a Buenos Aires, una de portuguesa i una d'italiana, que tot, i estar traduïda, tampoc es va arribar a publicar. Encara que, segons sembla, les vendes van ser molt baixes, no es pot negar que la recepció crítica en la premsa francesa va ser, des del primer moment, espectacularment favorable.¹²

No hi ha dubte que *Incerta glòria* és una novel·la excessiva, però també és cert que tota bona novel·la, qualsevol novel·la que tingui la pretensió de representar tot un món pertany sempre al món de l'excés.¹³ Sales construeix una mena de novel·la riu, de *roman-fleuve*, que s'expandeix per tots costats, amb un raig textual desbordant, una obra llarga, fluïda, lenta, però alhora rapidíssima i intensa com el curs de l'aigua d'un riu enorme, potent i segur. Es tracta d'una novel·la que es desborda plena de vida, d'energia i de talent, una obra davant la qual intentar-ne una formalització seria una pura il·lusió escolàstica. En aquest sentit, la quantitat és

12. Vaig resseguir la història i recepció crítica de la traducció francesa al meu article «La recepció de *Gloire incertaine*, història d'una traducció». A: Eliseu Trenc i Montserrat Roser. *La recepció de la literatura catalana a Europa. Actes del col·loqui europeu d'estudis catalans*, vol. I. Montpeller: Centre d'Études et de Recherches Catalanes-Université Paul Valéry, 2004, p. 153-166.
13. Vegeu l'interessantíssim assaig de Tiphaine Samoyault, *Excès du roman*. París: Maurice Nadeau, 1999.

precisament una de les qualitats de la novel·la de Sales en la mesura que aquest aspecte li permet donar espai a la dimensió del temps. L'ambició d'englobar el temps, la durada històrica, li permet incorporar la postguerra en el flux narratiu. *Incerta glòria*, és, per dir-ho seguint Bakhtine,¹⁴ una novel·la polifònica, que conjuga una multiplicitat de veus narratives dins d'un realisme deliberat, amb un gran potencial simbòlic. Sales concep la novel·la com un joc dialèctic, fet de contradiccions i de canvis de perspectives, amb la voluntat d'exorcitzar i de conjurar els seus propis fantasmes, «fantasmes metafísics» en va dir Joan Fuster,¹⁵ i elaborar un gran fris històric caracteritzat pels constants meandres narratius, per les interrupcions i les digressions, per les anècdotes i els diferents fils temàtics que s'hi van desenvolupant. La polifonia i la varietat de punts de vista donen un quadre totalitzador que ofereix una visió plural i versemblant d'un relat que creixerà a mesura que passi el temps en paral·lel a la biografia del seu creador.

La presència de personatges en conflicte constant permet arribar a les dimensions ètiques o morals de les seves consciències i, sobretot, fa que el lector reconstrueixi mentalment els missatges centrals de la novel·la. Cada personatge és un intèrpret subjectiu del món en què viu, no és només un testimoni o un observador de la realitat, i tots ells omplen el món amb la seva personalitat, de manera que l'habilitat de Sales fa que el discurs ideològic que el narrador presta als seus personatges no empresoni el discurs total de la novel·la i que, al contrari, afavoreixi el discurs inacabat, constantment interromput. La veritat només es troba *entre* les consciències dels personatges, en el seu moviment, en l'intercanvi, en els diàlegs que queden oberts.

«Ma jeunesse ne fut qu'un tenebreux orage»: Joan Sales repetia sovint aquest vers de Baudelaire («L'ennemi», poema X de *Spleen et Idéal*), uns mots que semblen voler confirmar que l'única glòria és el temps de la joventut, entesa com a única etapa de la vida travessada per l'amor i la mort dins d'una recerca constant de l'absolut. Sense caure en maniqueïsmes, amb greu i profunda solemnitat, dotades d'una suprema lucidesa, les pàgines d'*Incerta glòria* són un humaníssim monòleg espiritual que converteixen aquesta novel·la en una veritable lliçó de tolerància vital i literària.

14. Vegeu Mikhaïl Bakhtine. *Esthétique et théorie du roman*. París: Gallimard, 1978.

15. Joan Fuster. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, 1972, p. 377-378.